

Németh Zoltán

Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra

A migráns irodalom lehetőségei a közép-európai irodalmakban

A migráns irodalom terminusa a 80-as évektől kezdődően került be az irodalomtudomány diskurzusába, s olyan elméleti térrel került kapcsolatba, amelynek kulcsfogalmai a kisebbségi irodalom, a posztkolonializmus, a multikulturalizmus, a határátlépés, a vendégmunkás-irodalom, az inter- és transzkulturalitás, az otthontalanság, a hibriditás, a pluralizmus, a „patchwork-identitás”, a különösség, az asszimiláció, a kétnyelvűség, a kreolizáció, a globalizáció és a posztmodern, illetve posztmodernitás. A tanulmány az elméleti tér körüljárása és történeti párhuzamok elemzése után a közép-európai migráns irodalom lehetőségeivel foglalkozik, különös tekintettel a magyar irodalomra.

Elméleti tér

A nyugat-európai társadalmak az 1960-as évektől kezdődően fokozatosan multikulturális társadalmakká alakultak át a bevándorlás nyomán, s ez új tapasztalatokat jelentett az irodalom területén is. A migráns irodalom fogalma új nézőpontokat és identitáslehetőségeket jelenített meg, miközben szükségessé vált a fogalom irodalomelméleti és irodalomtörténeti pozicionálása is. A migráns irodalom fogalma természetes módon kötődött rá a posztkoloniális diskurzusra, amely a hatalom, vágy és szubjektivitás (Spivak, 1996, 453. o.) nyomán létrejövő alárendeltségi viszonyok ideológiai és kulturális hálójában manifesztálódott. Ahogy Homi K. Bhabha (1996, 484. o.) fogalmaz, „a posztkoloniális látásmód a Harmadik Világ országainak gyarmati hitvallásából és a kelet – nyugat, észak – dél geopolitikai felosztásán belül a »kisebbségek« diskurzusaiból formálódik meg”. Szerinte a „posztkoloniális teoretikus a kulturális értéknek [...] a hibrid – transznacionális és translacionális helyzetéből kiindulva kísérli meg történelmi és irodalmi vizsgálódásait és következtetéseit elrendezni.”

A posztkoloniális diskurzus a multikulturalizmus elméleti bázisára kapcsolódva és a kulturális antropológiához hasonlóan kultúra és szöveg egymásra hatásának, együttműködésének határfeszültségeiből építi fel jelentéseit, vagy ahogy Feischmidt Margit (1997, 7. o.) fogalmazza meg, a „sokféleség és a különbözőség társadalmi tapasztalatát jeleníti meg”, s az erről való „nyilvános beszéd központi kategóriáivá pedig a kultúrát, az identitást és a politikát teszi”. Mindez szoros összefüggésben áll a posztmodern művészet azon stratégiájával, amely a másságnak, a marginálisnak, az idegennek, az alárendeltnek adott hang megjelenése felől értelmezhető. A „kulturális relativizmusból fakadó tolerancia” (Fleras és Elliott, 1997, 30. o.), ahogy az Augie Fleras – Jean Leonard Elliott szerzőpáros fogalmaz, a szövegekben megjelenő kultúrák és identitások egyenértékűségének elve nyomán egy összetett, sokszínű kevert világot jelenít meg, amelyben – ahogy arra Stuart Hall (1997, 83. o.) utal – a hibriditás és a szinkretizmus, illetve a heterogenitás jelennek meg kreatív értéként.

A Fatemeh Pourjafari – Abdolali Vahidpour szerzőpáros a posztmodern kor és a globalizált társadalmak kialakulásával hozza párhuzamba a migráció jelenségét. Olyan korról írnak, amelyet egyrészt a mindent átható kommunikáció irányít (tévé, internet), a transzport logikája, másrészt a mobilitás és a határtalanság korszakáról beszélnek. Egy új nomadizáció figyelhető meg a 21. századi társadalomban, amely kulturális diverzióban ölt testet, és mindez új tapasztalatokat jelent az irodalomban, ezzel együtt újfajta írásmódot (Pourjafari és Vahidpour, 2013, 678–679. o.).

Nagy Hajnalka az osztrák, illetve a német irodalom kapcsán utal arra, hogy „az irodalomtudományban heves viták folynak arról is, milyen terminussal kellene illetni a bevándorlók irodalmát. Az eddig használatban lévő fogalmak – úgymint »külföldi«, »vendégmunkás«, az előbb említett »migrációs«, illetve »migráns« irodalom, avagy éppen »az idegenség irodalma« – egyike sem képes megragadni a szóban forgó irodalom valós természetét anélkül, hogy ezek a szerzőket ne nemzeti hovatartozásuk és életrajzi hátterük alapján határoznák meg, tovább mélyítve ezzel a »helybeliek« és a »külföldiek« közti szakadékot.” (Nagy, 2012, 10. o.) Seher Çakirra utal, aki szerint „A migráns irodalom (MIGRANTINNENLITERATUR) terminusa akarva-akaratlanul kizáró, diszkrimináló, beskatulyázó és kirekesztő.” (Nagy, 2012, 10. o.), majd Franco Biondit idézi: „Míg a származás egy etnikai, kulturális, szociális és családi eredet kifejezett és többé-kevésbé tudatos vállalását jelenti, addig a hovatartozás a »hozzátartozás« megélt tapasztalatára vonatkozik, legyen az egy társasághoz vagy egy egyetlen emberhez kötődő tartozás. Míg a származás tények (pl. dokumentált, generációkra visszamenő családi eredet) és szubjektív tételezések (pl. alacsony rangú személyek királyok általi nemesi kinevezése) alapján definiálható, addig a hovatartozás átélhető tapasztalatot és állandóan megújuló elismerést követel.” (Nagy, 2012, 10. o.) A migráns irodalom ebben a diskurzusban az „interkulturális”, illetve „transzkulturális” irodalom, valamint az „új világirodalom” kifejezésekkel helyettesítődik, miközben arról sem szabad megfeledkezni, hogy azok a kritikusok, akik „a migráns írók műveit tisztán esztétikai mércével kívánják megítélni, figyelmen kívül hagyva azok egyéni (származás, migráns lét) és társadalmi (diszkrimináció) vonatkozásait, éppen azokról a hatalmi viszonyokról feledkeznek meg, amelyek a művek létrejöttének alapvető feltételei voltak. A szövegek mélyrétegeibe ugyanis beleíródik a fennálló renddel szembeni ellenállás politikai aktsa.” (Nagy, 2012, 11. o.)

Ingeborg Kongslien (2006) a „bevándorló-irodalom” és a „bevándorló-író” kifejezések mellett az „emigráns irodalom”, a „világirodalom”, a „transznacionális” irodalom, a „migráns irodalom”, illetve a „multikulturális irodalom” terminusokat használja, miközben utal arra, hogy a „bevándorló-irodalom” kifejezés mára meglehetősen problematikussá vált. Graeme Dunphy (2001, 1–2. o.) a hollandiai török irodalom kapcsán olyan szociális adaptációs jelenségekre utal, amelyek nyomán etnikai kisebbségi szituációk megtapasztalása figyelhető meg, pontosabban perspektívaváltás az e-migránsból az immigráns felé, vagyis a „szülőföld”-hazától az „állandó lakhely”-hazáig.

A kivándorló és a bevándorló perspektívája közötti különbség messzemenő következtetések levonására ad alkalmat: ilyenek például a migráns irodalom nyelvét érintő kérdések. Ennek nyomán nemcsak az irodalom nyelve vetődik fel kérdésként, hogy tehát az író az anyanyelvén ír-e vagy pedig új hazája nyelvén, hanem az is, hogy a másik nyelv perspektívája, logikája, kifejezései milyen mértékben vannak jelen az irodalmi mű nyelvében. A nyelvváltó vagy nyelvörzö írók mellett tehát a kétnyelvűség, a bilingvizmus problémája is fontos, és sok esetben generációs kérdésként jelenik meg. Más esetben viszont éppen a „nyelvtelenség”, a nyelvi idegenség, illetve a rontott, bevándorlók által használt nyelv kérdése vetődik fel, sőt Anna Kim egyenesen „kétnyelvű némaság”-ról beszél (Nagy, 2012, 14. o.).

A másik kérdés, hogy vajon a „migráns irodalom” terminusa a szerző identitására vonatkozik-e vagy a szöveg témájára, a migráció tapasztalatára. Mindkét esetben hete-

rogén kifejezésről van szó, hiszen migráns és migráns között óriási szakadék húzódhat, amely identitásként és irodalmi témaként is kifejeződhet. Ráadásul az irodalom sajátos logikája folytán a migráns író nem kötelezően ír migráns irodalmat, illetve migráns irodalmat írhat nem migráns szerző is. Sok esetben éppen a szöveg fölé írt szerzői név, illetve annak idegensége paratextusként irányítja és irányozza elő az olvasást.

További kérdés a migráns irodalomnak kisebbségi irodalomként való kezelése. Olyan bináris oppozíciók irányítják ebben az esetben a megközelítést, mint többségi – kisebbségi, betelepülő – nem betelepülő, őshonos kisebbségi – migráns kisebbségi, A, azaz anyanyelven író – B nyelven író stb. A kisebbségi irodalom kontextusa az eredet kérdését éppúgy a vizsgálódás tárgyává teszi, mint a történetiséget, illetve a lokális diskurzusok kérdését. A migráns irodalom specifikus irodalomként való kezelése egyúttal azzal is szembeesít, hogy sok olyan téma, nézőpont, irodalmi és kulturális hagyomány, nyelvhasználat és tapasztalat jelenik meg a kisebbségi és migráns irodalom által, amely a befogadó nyelvben egész egyszerűen nem volt meg. Vagyis a migráns és kisebbségi irodalom felveti az idegenség kérdését, s ezzel együtt a kánon kérdését is. Mindkét terület hermeneutikai problémaként is felvetődik, azaz a kisebbségi és migráns irodalom a folytonos, lezárhatatlan dialógus terepe is egyúttal.

Történelmi kontextus

Ha a történelmi kontextus felől értelmezzük a fogalmat, a magyar irodalomnak nevezett konglomerátum jelentős mennyisége kapcsolható lenne valamilyen formában a migráns irodalom jelenségéhez. A középkori magyarországi latin és magyar nyelvű irodalom nagy része betelepülő (főként itáliai és német) egyházi vagy világi személyek alkotása, illetve a középkori peregrináció következtében nagyon sok magyar írástudó tanult és alkotott külföldi egyetemeken (Anonymus és Janus Pannonius például). Az 1476 körül íródott *Szabács viadala* című, első magyar nyelvű históriás éneket idegenszerű nyelvi fordulatai miatt sokan hamisítványnak tartották, ma viszont elterjedtebb az a nézet, hogy egy nem magyar (valószínűleg német) anyanyelvű alkotó műve. Janus Pannonius életműve a kétszeres migráció kontextusában is értelmezhető: először a Magyarországról Itáliába kerülő diák, akit sokáig barbárnak tartottak; majd pedig a művelt itáliai írástudó, aki Magyarországra való költözése után is mindvégig idegen marad (mindkét tapasztalat műveiben is megjelenik). A reneszánsz idején Mátyás király udvara migráns értelmiségiekkel volt tele Galeotto Marziótól Antonio Bonfiniig. A reformáció idején a protestáns értelmiségiek jelentős százaléka tanult külföldön – Pesti Mizsér Gábor *Új Testamentuma* Bécsben jelent meg, Komjáti Benedek *Szent Pál leveleinek fordítása* Krakkóban, de ide sorolható Szenczi Molnár Albert vagy Szepsi Csombor Márton is útirajzaik

A másik kérdés, hogy vajon a „migráns irodalom” terminusa a szerző identitására vonatkozik-e vagy a szöveg témájára, a migráció tapasztalatára. Mindkét esetben heterogén kifejezésről van szó, hiszen migráns és migráns között óriási szakadék húzódhat, amely identitásként és irodalmi témaként is kifejeződhet. Ráadásul az irodalom sajátos logikája folytán a migráns író nem kötelezően ír migráns irodalmat, illetve migráns irodalmat írhat nem migráns szerző is. Sok esetben éppen a szöveg fölé írt szerzői név, illetve annak idegensége paratextusként irányítja és irányozza elő az olvasást.

által. A migráns irodalom kontextusába helyezhetők azok az írók, akik külföldi fogságuk idején váltak alkotóvá. Wathay Ferenc Isztambul mellett raboskodott négy évig, itt kezdett hozzá 1604-től saját vízfestményeivel díszített kéziratos kötetéhez, amelybe önéletrajzát is beírta. Kemény János két éven át tartó tatár fogsága alatt írta önéletrajzát 1657–59 között. II. Rákóczi Ferenc egyik önéletrajzi művét sem Magyarországon, és ráadásul nem magyarul írta. Mikes Kelemen *Törökországi levelei* pedig témájánál fogva is a migráns irodalom kategóriájába helyezhető. Az idegenség és az idegen nyelvi környezet a felvilágosodás korában is fontos kontextus, elég, ha Bessenyei Györgyre és a magyar testőrök szerepére utalunk – még akkor is így van, ha Bécs nem számított külföldnek a szó valódi értelmében. Kazinczy Ferenc *Fogságom naplója* című művébe is belekomponálódik a multikulturális környezet, a Csehországtól Ausztriáig bejárt börtönök sora, a börtönmadizmus. A korszak valódi migráns írója azonban Batsányi János, aki életének legnagyobb részét Linzben élte le. Az 1848/49-es szabadságharc utáni emigráció szerepe és tevékenysége közismert, a 20. századi társadalmi-politikai változások is elősegítették a migrációt. Hogy csak az irodalmi szempontból legismertebb jelenségekre utaljunk: a baloldali magyar értelmiségiek a Magyar Tanácsköztársaság után (Kassák Lajos és köre, Déry Tibor, Illyés Gyula), az 1945 utáni emigráció (Márai Sándor), az 1956 utáni emigráció (a párizsi Magyar Műhely neoavantgarde köre, Faludy György), az 1989 utáni kitelepülés.

Kortárs irodalom

A kortárs magyar irodalom, illetve a közép-európai irodalom kontextusában a migráció, illetve a migráns irodalom öt fő típusát különböztethetjük meg a szerzői identitás és a szövegek témájának keresztmetszetében:

A faluból a városba települők migrációs tapasztalatai. Különösen Háy János regényei foglalkoznak a témával, *A gyerek* (2007) és a *napra jutni* (2014) is a faluból a városba kerülő, a városi életmódhoz asszimilálódó, szüleitől, családtól elszakadó gyerek perspektívájából mondja el az értékrendváltás történetét. Háy nagy vitát kiváltó *Az asszimiláns* című esszéje is ezzel a kérdéssel foglalkozik, felvetve a kétkulturájúság, a nyelv és az identitás kérdéseit: „A nyelv, amiben a múltam eseményei zajlottak, különbözött attól a nyelvtől, amibe belekeveredtem. Nem csupán azért, mert nekem a hol a kapa, édesanyám? volt az alapmondat, míg a budapestieknek az anyu, hová megyünk nyaralni?, hogy nekem a sajt disznó volt, nekik ementáli, s a bogyósgyümölcsöt nem dekára, hanem mázsára mértük. Az a nyelv, amit én beszéltem, más nyelven túli támaszokkal bírt.” (Háy, 2008)

A határon túli magyar írók Magyarországra költözése. Időben és térben elkülönülő jelenségről van szó: az 1980-as években Erdélyből Magyarországra települők (Bodor Ádám, Csiki László, Bodor Pál), az 1990-es években a délszláv háború miatt Magyarországra költöző írók (Bozsik Péter, Balázs Attila, Orcsik Roland, Kollár Árpád), a nyugati emigrációból az 1989 után Magyarországra költöző írók (Faludy György, Papp Tibor, másodgenerációként Nagy Ildikó Noémi).

Közép-európai vonatkozásai miatt szükséges megemlíteni az 1945 utáni óriási lakosságmozgásokat, áttelepítéseket, kitelepítéseket, deportálásokat, málenkij robotot. Az országon belüli erőszakos népességmozgás volt az egyik nagy témája a csehszlovákiai magyar irodalomnak, a II. világháború után kitelepített szudétánemek helyére deportált szlovákiai magyarok sorsa Dobos László, Mács József regényeiben, Gyurcsó István verseiben jelenik meg többek között. Másodgenerációs kitelepített ősökkel rendelkezik Bánki Éva, aki *Esőváros* (2004) című regényében is reflektál az elveszített múltra. Közép-európai kontextusban a lengyel irodalom nyújt sok példát: az óriási lakosságmozgás a határok nyugat felé való tolásával, illetve a kitelepített németek helyébe való

beköltözés témája Zyta Oryszyn 2012-es *ocalenie Atlantydy – Atlantisz megmentése* című regényében jelenik meg például. A téma világhírű feldolgozása a Romániából Németországba kitelepülő Hertha Müller regényeiben kapott világirodalmi jelentőségű dimenziókat, a Szovjetunióba deportált erdélyi németek sorsának megjelenítésével.

A Magyarországról kitelepülő magyar származású, vagy magyar, vagy bilingvális, vagy magyarul már nem író alkotók, sok esetben mégis magyar, kelet-közép-európai élményanyaggal: Márai Sándor, Ferdinandy György, Agota Kristof, Terézia Mora, Lorand Gaspar, Ilma Rakusa, Domonkos István, Melinda Nadj Abonji, Zsuzsanna Gahse, George Szirtes, Lehóczky Ágnes, Giorgio Pressburger.

A betelepülő írók. Közép-Európa fogalmának hasadtságába éppen a betelepülő irodalomnak a jelenléte, illetve hiánya íródik bele az eltérő társadalomépítés következtében. A régi Közép-Európa–fogalmak használhatatlanságára mutat rá az, hogy Ausztria és Németország 1945 után a Nyugat részévé vált, s mindkét államban a betelepülők irodalmaként felfogott migráns irodalom markáns jelenléte figyelhető meg. Ezzel szemben Közép-Európában, Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában, Magyarországon kevés erre utaló jelet találhatunk. A magyar irodalomból Marc Martin, Ayhan Gökhan, DaBo, azaz Damien Bonneau nevét említhetjük, de például Ayhan Gökhan Magyarországon született, magyarként szocializálódó költő, betelepülő apa leszármazottja, akinek műveiben leginkább hiányként van jelen a migráns irodalom tematikája.

Néhány közép-európai variáció a migráns irodalom témájára

Bár a közép-európai irodalmakban korántsem alakult ki olyan erőteljes migráns nézőpont, mint a nyugati irodalomban, a migráns irodalom lehetőségei, nyelvhasználata, tematikája néhány kortárs alkotásban markáns szerepet játszanak.

A betelepülő migráns irodalom témája a fiatal szlovák költő, Michal Habaj szövegalkotásában is jelen van. A szerző Anna Snegina álnéven két kötetet jelentetett meg: a *Pas de deux* (2003) és a *Básne z pozostalosti – Versek a hagyatékból* (2009) című verseskötetek a fikció szerint egy 1980-ban Oroszországban született, de gyermekkorát Pozsonyban töltő költőnő versei. A fiktív életrajz szerint Anna Snegina felváltva élt Moszkvában és Rakytká településen, 2003-tól az orosz M. I. Bresztynszkij nevű költő felesége, 2005 óta eltűnt. A misztifikációra utal maga a név, amely Szergej Jeszenyin *Anna sznyegina* című poémájából eredeztethető, amelyet Jeszenyin a szülőfalujában, Konsztantynovóban élő Ligijja Ivanovna Kasinához írt.

Az álneves irodalom mint a posztmodern irodalom egyik jellegzetes elbizonytalanító eljárása az idegenség alakzatain keresztül is kapcsolódik a migráns irodalom kódjaihoz, különösen, ha a szöveg fölé írt idegenszerű név is beleíródik a műértelmezésbe. Lan Pham Thi *Bílej kůň, žlutej drak – Fehér ló, sárga sárkány* (2009) című regényét sokáig egy csehországi vietnami szerző regényeként ünnepelte a szakma és a közvélemény Csehországban, rangos irodalmi díjat is kapott, amelyet a fiatal, tizenkilenc éves szerzőnő videóüzenetben köszönt meg. A mű utótörténetének későbbi fejleményei aztán szinte egy krimi narrációját követték. Egyes állomásai: az „eltulajdonított” fotó, a folyamatosan adagolt, megrendezett leleplezés, az építkezési területen felvett videóüzenet stb. szinte kibogozhatatlanná tették a misztifikáció egyes fázisait. Ha rekonstruálni próbáljuk a történet részleteit, akkor egyértelművé válik, hogy a valódi szerző, Jan Cempírek egy vietnami álnév mögé bújva írta meg regényét, majd pedig az interneten talált rá Adam Robert Young ausztráliai fotós egy képére, amelyet a fotós barátnőjéről készített. A fotóst félrevezetve kérte el a képet, amelyen Le Ngoc Dung szerepelt, arcot adva a könyv borítóján Lan Pham Thinek. A későbbi siker nyomán feljárt szott videófelvételhez, amelyen a fiktív író nő megköszöni a rangos díjat, egy másik lányt használt fel, egy csehországi

vietnami diáklány, The Thi Hong Nhung játszotta el Lan Pham Thi szerepét. A későbbi fejlemények azt valószínűsítik, hogy a leleplező cikksorozatok, amelyeket Jan Cempírek barátja, David Jan Žák tett közzé, előre megkomponált menetrendet követtek, vagyis Cempírek előre megbeszélte az egyes lépéseket barátjával, így használva fel céljaira és manipulálva a médiát.

Maga a regény több szinten játszik el a cseh-vietnami kettős identitással, a migráns irodalom rengeteg toposzát sűrítve magába. Minden fejezet élén egy vietnami mítosz részleteivel találkozunk, a dialógusokban a csehországi vietnamiak nyelvhasználata jelenik meg, sőt a regény cseh szövegébe a szereplők vietnami nyelve ékelődik, amelyet gyakran nem fordít a narrátor. A szokatlan, idegenszerű vietnami ünnepek a regény szerves részévé válnak éppúgy, ahogy a cseh társadalom látens rasszizmusa és idegengyűlölete is. Már a regény első fejezetében skinheadek akarják megverni, illetve verik meg a főhóst és unokatestvérét; a főhős nagybácsijának üzenetét felgyújtják, porig ég; a főszereplő szüleinek vendéglőjét ünnepélyesen megnyitó cseh polgármester toleranciáról és európaiságról szóló szónoklata után arról beszél a vendégekkel, hogy minden vietnami haza kéne küldeni, mert fekete áruval kereskednek, elveszik a csehek elől a munkát; a főhős a polgármester sofőrjében felismeri az egyik skinhead támadót.

Míg a cseh regény a migráns irodalom egyik első kelet-közép-európai változatának is tekinthető, s a sajátos vietnami-cseh nyelvhasználat és nézőpont színre vitele által teljesíti be az alárendeltnek adott hang stratégiáját, leleplezve a többségi társadalom intoleranciáját, addig a szlovákiai magyar Fábíán Nóra *A nagyváros meséi* (2002) című elbeszéléskötete a kivándorló perspektívájából meséli el hőseinek kalandjait. A színhely London, szereplői angolok, elsőgenerációs bevándoroltak, illetve olyan, leggyakrabban színesbőrű vagy kelet-európai fiatalok, akik baby sitterként, au-pairként dolgoznak: Gerry, az agglegény, Jim, a bogaras férfi, aki nem tud elszakadni anyjától, Ibru, a török lány, Jörg, a fiatal német sebész, Alexandro, Liza és Raci, egy ötcsillagos szálloda alkalmazottai és a többiek. A szöveg főszereplői tehát olyan fiatalok, akik a peremvidékről (amely lehet India, Törökország vagy éppen Kelet-Közép-Európa) menekülnek a centrumba, jelesül Londonba, hogy ott a megélhetés legkülönbözőbb módozatait gyakorolhassák.

A nagyváros meséinek nyelve a jelen tapasztalatát megszólaltatva a szöveg antropológiai aspektusaira hívja fel a figyelmet. A multikulturális viszonyok és az idegen kultúrák találkozásai a munka, a szerelem és az erőszak világában jelennek meg. Olyan nyelv jön létre, amelyben a marginális, posztkoloniális vagy posztszocialista kultúrkörből származó egyének a piaccgazdaság és a jóléti társadalom középpontjában élik hétköznapjaikat. Fábíán Nóra elbeszéléseit a migráns irodalom terminusán belül nevezhetnénk baby sitter irodalomnak vagy au-pair irodalomnak is. A londoni multikulturális tér olyan nyelvnek ad lehetőséget, amely a multikulturalizmus, a hibriditás, a posztkoloniális nyelvhasználat regiszterein halad az idegenség és az identitás értelmezésében.

Befejezés

A migráns irodalom fogalmának többféle értelmezése lehetséges a közép-európai térben. A szűkebb fogalomhasználat, amely a nyugati diskurzusban a legelterjedtebb, kevés szöveg esetében releváns. A posztkommunista Közép-Európa ebben a pillanatban nem a migráció célállomása, és nem alakult ki nyugati típusú multikulturális társadalom sem. A bevándorlók irodalma ebben a pillanatban meglehetősen erőtlen a térség irodalmaiban. Jellemző, hogy az egyik legfontosabb szöveget sem migráns szerző írta, hanem a cseh Jan Cempírek, aki, imitálva a migráns irodalom témáit és nyelvhasználatát, (vietnami) álnevet felhasználva váltott ki sikert, majd felháborodást. Másrészt viszont a sajátos közép-európai térben a fogalom tágabb használata is érvényesíthető, s jelentős korpusz

áll rendelkezésre. A határátlépés szerepe az identitás és a szépirodalmi jelentés megalkotásában olyan kihívás a térség irodalmi és irodalomtörténeti számára, amelynek jelentősége valószínűleg nőni fog a következő évtizedekben.

Irodalomjegyzék

- Bhabha, H. K. (1996): A posztkoloniális és a posztmodern. *Helikon*, 42. 4. sz. 484–509.
- Dunphy, G. (2001): Migrant, Emigrant, Immigrant: Recent Developments in Turkish-Dutch Literature. *Neophilologus*, 85. sz. 1–23. 2015. 03. 21-i megtekintés, http://www.academia.edu/3455116/Migrant_Emigrant_Immigrant_Recent_Developments_in_Turkish-Dutch_Literature
- Feischmidt Margit (1997): Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 7–28.
- Fleras, A. és Elliott, J. L. (1997): A multikulturalizmus Kanadában: „a sokféleség felmagasztalása”. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 29–38.
- Hall, S. (1997): A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 60–85.
- Háy János (2008): Az asszimiláns. *Élet és Irodalom*, 52. 49. sz. (december 5.) 2015. 03. 22-i megtekintés, http://www.es.hu/hay_janos;az_asszimilans;2008-12-08.html
- Kongslie, I. (2006): Migráns vagy multikulturális irodalom az északi országokban. *Lettre*, 61. sz. 2015. 03. 20-i megtekintés, <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre61/kongslie.htm>
- Nagy Hajnalka (2012): Az irodalom senkiföldjén. Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra. *Forrás*, 44. 10. sz. 2015. 03. 21-i megtekintés, <http://www.forrasfolyoirat.hu/1210/nagy.pdf>
- Pourjafari, F. és Vahidpour, A. (2014): Migration Literature: A Theoretical Perspective. *The Dawn Journal*, 3. 1. sz. 2015. 03. 19-i megtekintés, <http://thedawnjournal.com/wp-content/uploads/2013/12/2-Fatemeh-Pourjafari.pdf>
- Spivak, G. Ch. (1996): Szóra bírható-e az alárendelt? *Helikon*, 42. 4. sz. 450–483.